

ACAD. A. I. TIUMENEV: *Asupra problemei etnogenezei poporului grec*. Partea I. *Ivirea problemei și datele tradiției antice referitoare la etnogeneza grecilor*. *Vestnik Drevnei Istorii*, 1953, nr. 4, p. 19—46.

Problema etnogenezei poporului grec și a dialectelor sale a format obiectul a nenumărate studii de specialitate. atît în trecut, cît și în vremurile noastre. Problema a fost pusă însă nu numai de către cercetătorii moderni ai istoriei și limbii elene, ci și de învățații antichității grecești, îndeosebi de istoricii Herodot, Tucidide, Strabo, Pausanias etc.

Studiul acad. A. I. Tiumenev aduce în discuție tocmai folosirea minoră de către savanții moderni a izvoarelor filologice. Autorul arată, pe bună dreptate, că aceste izvoare constituie unul din factorii cei mai importanți în rezolvarea problemei, deoarece, în afară de faptul că grecii au păstrat în tradițiile lor adevărul istoric, ei au avut totodată și oameni de știință de mare valoare, care s-au ocupat de chestiunea originilor poporului grec (p. 26).

În ultimii zece ani, alături de studiile lui B. Hrozny¹, Forrer și Schachermeyer, importante alte descoperiri epigrafice și interpretări noi au fost publicate în revistele de specialitate referitor la cele mai vechi știri despre eleni, care s-au putut găsi în Creta, Egipt și Asia Mică. În afară de Bogazkioi, un alt centru care a intrat în atenția cercetătorilor, este Karatepe², unde s-au găsit inscripții bilingve (în feniciană și hittită). Unul din savanții care și-au consacrat o mare parte din cercetările științifice descifrării acestor prețioase texte este și profesorul bulgar Vladimir

Gheorghiev. Lucrările sale cele mai recente în această privință sînt în număr de trei și anume: «Descifrarea inscripțiilor minoice», în «Godišnik», X, 1948—1949, p. 1—66; un articol publicat în «Vestnik Drevnei Istorii», 1950, nr. 4, p. 48 și urm.: «Istoria lumii egeene în cursul celui de al doilea mileniu î.e.n. în lumina inscripțiilor minoice» și «Zur Ethnogenese des griechischen Volkes. Die Ioner und Ilios», în Publ. Acad. de Științe bulgare, 1950, LXXI, p. 195—208. V. Gheorghiev, lucrînd cu date epigrafice în limbi străine celei grecești, a ajuns la o concluzie asupra celor mai vechi triburi de pe teritoriul Greciei care nu poate fi însă ușor acceptată. El susține că triburile elene au invadat Peninsula Balcanică și insulele din Marea Egee (Creta inclusiv), abia în secolul al XII-lea î.e.n., deci în epoca în care se admite în mod curent ultima migrațiune greacă, cea doriană. Deoarece textele hittite din secolele XIV—XIII î.e.n., pomenesc pe ahei, el neagă apartenența acestora la triburile elene. În rezumat, prof. V. Gheorghiev susține că întreaga cultură materială care s-a dezvoltat în aria Peninsulei Balcanice și a insulelor din Marea Egee între secolele XX și X î.e.n. este preelenică și că aceste regiuni s-au elenizat abia după marea invazie din secolele XII—XI î.e.n. În ceea ce privește dialectele grecești, V. Gheorghiev explică ivirea lor prin diviziunea ulterioară a masei compact unitară la început a triburilor elene.

Articolul acad. A. I. Tiumenev se ocupă și de problema etnogenezei poporului grec așa cum a fost formulată de diferiți învățați burghezi, dar atenția sa se îndreaptă în primul rînd asupra lucrărilor prof. Vladimir Gheorghiev. Acad. A. I. Tiumenev arată că punctul de vedere principal de la care pleacă V. Gheorghiev este acela al lingvisticii (p. 24). V. Gheorghiev operează în premisele ce le pune și în concluziile ce le trage aproape «în exclusivitate cu date lingvistice». Or, pentru a ajunge la concluzii corecte într-o problemă atît de complexă, trebuie ca savantul să lucreze cu toate datele oferite de știința modernă (arheologice, în primul rînd) și să procedeze la o minuțioasă confruntare a datelor tradiției, mai ales a celei grecești (p. 25—26).

¹ Una din ultimele lucrări epigrafice a lui B. Hrozny, *Les inscriptions crétoises*, a apărut în 1949 la Praga.

² În Cilicia. Cu inscripțiile de aici s-au ocupat I. Th. Bossert, *Die phöniz.-hitt. Bilinguen von Karatepe*, Leyda, 1948, și Peterson, *The Phoenician Inscription of Karatepe*, în «Acta Orientalia», t. 21, 1950, p. 33—56.

Prima parte a articolului acad. A. I. Tiumentev conține, ca într-un caleidoscop, majoritatea părerilor emise de învățații burghezi privitor la formarea poporului grec. Profunzimea contradicțiilor care domnesc în aceste păreri impresionează de citor. Așa de pildă, în lista atât de documentată a lucrărilor citate¹ vedem cit de mult diferită punctele de vedere asupra originii aheilor. Beloch și după el — în jurul anilor 1919-1920 — L. Pareti și U. Kahrstedt, identificau, sau în orice caz puneau în legătură pe ahei cu dorienii, deci triburi care s-au coborât dinspre nord, în timp ce W. Prentice îi socotește ca fiind originari din Cipru și de pe coastele Asiei Mici. În literatura de specialitate sovietică, formarea poporului și a limbii elene a fost tratată de B. L. Bogaevski și K. M. Kolobova, însă într-un spirit marrist, autorii bazându-se pe dezvoltarea în stadii a societății și a limbii.

În această problemă nebuloasă, fundamentată doar pe presupuneri, puțină lumină au început să aducă textele hittite, feniciene și egiptene². În documentele hittite și egiptene din secolul al XIV-lea î.e.n. este pomenită marea ciocnire de la Kadeș, între neamurile asiatice și egipteni. Printre triburile și neamurile coalezate împotriva Egiptului se numărau și aheii, care probabil după anul 1400 î.e.n., în micenianul recent, ajunseseră să roiască pînă în Asia. Cu toate divergențele de păreri (cu excepția lui A. Evans, care vedea în purtătorii culturii micenianului recent, 1400—1200 î.e.n., pe cretanii care-și întinseră dominația pe continent) — toți autorii lucrărilor trecute în revistă de A. I. Tiumentev sînt totuși de acord că triburile grecești au venit treptat și în valuri pe teritoriul peninsulei în perioada cuprinsă între secolele XX și X î.e.n. Grecii s-au amestecat cu populația locală denumită în bloc de autorii vechi «pelasgi», pe care au asimilat-o. Tot grecii au fost cei care au introdus împărțirea populației pe genos-uri și triburi, așa cum ne este descrisă în cartea a II-a a Iliadei. Prin urmare, făuritorii culturii miceniene sînt elenii care au asimilat triburile localnice și apoi, perfecționindu-se în arta navigației și a comerțului, au cucerit Creta, întinzându-și

dominația pînă pe coasta de sud a Asiei Mici.

Atenția cercetătorilor, după cum constată A. I. Tiumentev, s-a îndreptat în special asupra Greciei miceniene și a neglijat întrucîtva un aspect esențial al problemei, trecerea de la Grecia miceniană la cea elenică. Vladimir Gheorghiev, în studiile sale, emite însă o ipoteză tocmai asupra acestui răstimp de tranziție de la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n. (p. 23). Păreră savantului bulgar este că pînă în secolele XIV—XIII î.e.n., grecii au locuit la nord de Peninsula Balcanică (Iugoslavia, Ungaria, pînă în Cehoslovacia chiar) de unde s-au coborît spre sud abia la începutul secolului al XII-lea, distrugînd cultura miceniană. Această catastrofă, susține autorul ipotezei, se dovedește pe baza apariției unui stil geometric care ia locul stilului înflorat și al mormintelor de incinerare. Triburile grecești, care probabil au tras după ele și alte triburi străine, au invadat Grecia miceniană în epoca mării expediții organizate de micenieni împotriva Troiei sub comanda lui Agamemnon. O dovadă în plus, în sensul celor susținute, V. Gheorghiev o găsește și în faptul că poemele homerice nu pomenesc nicăieri de neamurile elene ale ionilor, eoliilor și dorienilor. Pasajele unde aceștia sînt totuși pomeniți, ca de pildă în cartea a XII-a a Iliadei, V. Gheorghiev le consideră interpolate. Cine erau atunci locuitorii Greciei? V. Gheorghiev îi identifică cu triburi care locuiau atît în Grecia cît și în Asia Mică, făcînd apropieri lingvistice între cuvintele *pelasgi* și *filisteni* (în textele egiptene *pelesti* și în cele ebraice *pelești*), și între denumirea de *danaoi*, atît de des întilnită la Homer, și *adanabana* (*danuna*)¹.

Primii strămoși ai elenilor care au început să pătrundă spre sud — după cîte crede el, abia la sfîrșitul secolului al XII-lea — V. Gheorghiev îi vede în persoana acelor Selloi din Dodona.

Trecînd la combaterea sistematică a acestor argumentări, A. I. Tiumentev discută mai întîi argumentele arheologice aduse de prof. V. Gheorghiev. Pe baza unor lucrări publicate încă din anul 1910 (p. 25), Tiumentev arată că în arheologie s-a dovedit continuitatea dintre stadiul micenian și cel geometric prin descoperirea unei ceramici așa-zisă «protogeometrică» (la Salamina); săpăturile postmiceniene din necropolele Atenei sînt la rîndul lor o dovadă grăitoare că stilul numit

¹ Începînd cu lucrarea lui W. Ridgeway, Epoca timpurie a Greciei de la sfîrșitul secolului al XIX-lea (engl.), și pînă la lucrări recente, ca aceea a lui F. Schachermeyer, *Welche geschichtliche Ereignisse führten zur Entstehung der mykenischen Kultur*, în «*Archiv Orientalni*», XVII, 1949, nr. 2, p. 331—350, și G. Thomson, *Studies in ancient Greek Society*, Londra, 1949.

² De curînd s-a trecut și la studiul inscripțiilor cretane preelene.

¹ Triburi din regiunea Karatepe. V. Gheorghiev, *Sur l'origine et la langue des Pélasges, des Philistins, des Danaens et des Achéens*, în «*Jahrbuch für Kleinasiat. Forsch.*», I, 1950, nr. 2, p. 136—141.

«submicenian» duce direct la cel geometric¹.

Pe de altă parte, după părerea lui Tiumentev, extinderea mormintelor de incinerare s-ar putea explica prin nesiguranța vremurilor și prin migrațiile masive care obligau pe locuitorii Greciei să-și părăsească locurile de baștină.

Punctul cel mai slab al teoriei prof. V. Gheorghiev, acad. A. I. Tiumentev îl găsește însă în felul cum acesta a ignorat sau a interpretat datele tradiției grecești. Spațiul nu ne permite să reproducem discuția filologică făcută de acad. A. I. Tiumentev, dar câteva trăsături esențiale ale concluziilor la care ajunge, se pot totuși desprinde:

a) Tradiția greacă, care avea date precise privitoare la triburile grecești și la dialectele lor², nu s-a îndoit niciodată de «autohtonismul» grecilor, deci de prezența lor pe teritoriul Greciei cu mult înainte de invazia doriană.

b) În privința eroului eponim al aheilor, Achaios, tradiția spune clar că fiii acestuia, Archelos și Archandros, ar fi ajuns în Argos unde s-au căsătorit cu fiicele lui Danaos. Variantele legendei susțin același lucru³. Din aceste date reiese că Achaios vine de la nord și își întinde dominația spre sud. Tradiția îi considera pe ahei ca fiind în mod sigur eolieni.

c) Tradiția atribuie o mare însemnătate eoliienilor și răspindirii lor. În afară de eoliienii ahei care au ocupat Argosul, eoliienii au ocupat atât Thessalia, numită inițial Eolia, cât și Beoția; tot ei au populat și vestul Peloponezului (Messenia).

Locuitorii Greciei miceniene, după toate mărturiile tradiției, erau așadar aheii (de neam eolian). Populația întregii Grecii, de fapt încă din helladicul recent, era grevizată, puține regiuni, ca de pildă Arcadia, rămânând în afara procesului de elenizare. În privința dorienilor, acad. A. I. Tiumentev susține că tradiția nu-i desparte de restul triburilor grecești care populau Grecia arhaică și că ei erau pomeniți adesea alături de triburile eolice ale aheilor⁴. Herodot îi amintește ca tri-

burile care au ocupat Phthiotida și cîmpia de la poalele munților Ossa și Olymp. Ei și-au continuat apoi drumul spre Pind sub numele de «Makednoi», iar alți doriieni s-au stabilit în Driopida de unde s-au coborât în jos spre Pelopones¹. După părerea acad. A. I. Tiumentev triburile doriene se găseau de multă vreme pe teritoriul elen în micenianul recent (secolul al XIV-lea î.e.n.), iar direcția mișcării lor inițiale n-a fost așa cum se susține de la nord spre sud, ci de la sud spre nord. Tot în datele tradiției este pomenită și o altă expansiune dorică înainte de marea mișcare din secolul al XII-lea. Doriienii, împreună cu triburi aheopelasgice au ajuns pînă în Creta, fapt istoric la care găsim și o aluzie în Odissea, XIX, vers. 177². În legendele lui Danaos și ale Danaidelor (la Argos), a lui Cadmos (la Teba) și a lui Pelops (în Pelopones) s-au păstrat amintiri veridice despre diferitele triburi și case domnitoare care au venit din Orient în Grecia ca urmare a tulburărilor de acolo. Venirea lui «Danaos» în Grecia a fost în mod strălucit confirmată de descifrarea unei scrisori a regelui Abimelek din Tyr (circa 1400 î.e.n.). Locul de baștină al lui Danuna³ era Karatepe, în Cilicia orientală, spre granița cu Syria. Danaii, pe care V. Gheorghiev îi socotea ca făcînd parte din triburile preelene, n-au fost altceva decît o dinastie orientală care a reușit să se impună în Argos, întocmai ca și Cadmeenii la Teba; ei au fost izgoniți la rîndul lor de o altă dinastie, a Pelopizilor.

O puternică mișcare de migrație, pomenită de textele orientale și dovedită de toponimie⁴, s-a stabilit între continentul european populat de triburile elene care asimilasera pe localnici și Asia Mică încă din secolele XIV — XIII î.e.n. Populația Greciei este atrasă de insula Cipru și de civilizațiile vechi din Asia Mică. Ceramica miceniană pătrunde pînă în Canaan. În textele hittite aheii sînt numiți Achaiawa (sau Achiawa), incursiunile lor în Egipt sînt foarte bine cunoscute.

Trecînd apoi la analiza argumentării prof. V. Gheorghiev care se bazează pe poemele homerice, Tiumentev arată că nu se poate reduce prezența grecilor în poeme numai

¹ P. Kahane, Die Entwicklungsphasen der attisch. geometrischen Keramik, «A.I.A.», XLIX, 1940, p. 464—482.

² Cvintesența științei elene în această privință este Strabo (cartea VIII), după datele culese de la înaintașii săi, Herodot, Tucidide, Xenofon etc.

³ Prima variantă: Achaios, fiul lui Xuthos, după ce a săvîrșit un omor a venit în Laconia. A doua variantă: Argosul și Laconia au fost cucerite de urmașii lui Achaios care locuiau în Phthia, sub conducerea lui Pelops.

⁴ Platon, Nomoi, III, 682, d — e.

¹ Herodot, I, 56. În cartea VIII, 31 și 43, Herodot în loc de Driopida scrie Dorida.

² Cf. Strabo, X, 4—6 și Diod. Sic., IV, 60.

³ Adanabana, în hittită.

⁴ De pildă, vechi orașe din Cipru se numeau Lacedemon. Tot în Cipru a apărut și cultul lui Apollo Amycleianul, Amyclae fiind un vechi centru laconic. În fine, nu este exclus ca însăși «Danuna» din Cilicia, de unde o casă domnitoare s-a stabilit în Argos, să fi fost tot o parte a colonizării aheiene.

la existența unui mic grup coborât din nord¹ care se afla sub ordinele lui Achille. Anumite versuri din Iliada, cum ar fi de exemplu vers. 395 din cîntul al IX-lea, mărturisesc existența unei populații grecești (aheice) în Hellas și Phthia: « Multe fete aheiene de neam nobil se găsesc în Hellas și Phthia ». Nenumărate alte pasaje numesc pe anumiți eroi din războiul troian eleni. În sfîrșit, opoziția dintre ahei și panhellenii din cartea a II-a a Iliadei, vers 530 — socotită de V. Gheorghiev ca o dovadă capitală în sensul unei « deosebiri etnice » între ahei și restul grecilor, într-o vreme cînd deosebirea între triburi nu se șterseseră încă², Tiumenev o privește în sensul interpretării clasice a acestui pasaj — ca o opoziție între două mari confederații de triburi, una din nord și alta din Argos. De altfel, un text foarte important din Strabo (VIII, 6, 6) arată că la Homer nici măcar nu exista conștiința opunerii dintre greci și barbari, și cu atât mai puțin conștiința diferenței dintre o uniune uniformizată de triburi eline (panhellenes) și restul populației.

Partea care dă naștere la îndoieli în articolul acad. A. I. Tiumenev este însă aceea care tratează « invazia doriană » propriu-zisă din secolul al XII-lea. Am văzut că, bazîndu-se pe datele tradiției, Tiumenev a ajuns la convingerea că *dorienii se aflau pe teritoriul Greciei încă din helladicul recent*. În ceea ce privește « invazia doriană » pe care hipercriticismul modern (J. Beloch) o neagă cu desăvîrșire, Tiumenev o consideră drept *un proces de frămîntări locale*, descris de Tucicide în cartea I a « Istoriei » sale (12. 3). Acest proces, început aproximativ la 60—80 de ani după căderea Troiei, a putut fi într-adevăr determinat de mari schimbări generale la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n., care au și dus de altfel în Asia Mică la prăbușirea regatului hittit. Tradiția, susține Tiumenev, nu pomeneste niciodată despre sosirea unor invadatori străini, dorienii, dar marchează începutul frămîntărilor de triburi. Migrația a început cu mișcarea triburilor thessaliene din grupul de nord-vest, aflate în vecinătatea dorienilor. Thessalienii au ocupat Eolida, care abia de acum înainte s-a numit Thessalia. Odată cu thessalienii au coborât și beoțienii care s-au stabilit în nordul Atticei; în cele din urmă s-au mișcat și dorienii. Drumul invaziei acestora spre Pelopones este controversat, dar anumite fapte sînt sigure: a) mișcarea doriană nu a cuprins Attica; b) ea a provocat un al doilea val de migrații tribale spre coasta, Asiei Mici, îndeosebi a

locuitorilor din Pelopones;¹ c) triburile din Pelopones, atîtea cîte au mai rămas, au fost dorizate².

Cauzele care au determinat aceste frămîntări provocatoare de noi migrații spre coasta asiatică, A. I. Tiumenev le vede tot în *situația locală din Grecia*. În perioada de la sfîrșitul micenianului recent (secolele XII—XI î.e.n.), cînd orînduirea comunei primitive este în descompunere, triburile grecești își îndreaptă atenția spre *agricultură*, o treaptă superioară în procesul de producție. În acest timp, multe regiuni din Grecia, în special cele ocupate în nord de triburile menționate de Tucicide, datorită sărăciei solului nu pot satisface noile tendințe. Populația de aici caută să-și găsească alte sălașuri pentru a se putea fixa definitiv. În fine, un al doilea motiv care se întrevede în datele tradiției privitoare la aceste migrații par a fi și luptele crîncene între diferite dinastii (de exemplu, așa-zisa « întoarcere a Heraclizilor »). De altfel, întreaga mitologie greacă este plină de povestiri singeroase oglîndind luptele dintre membrii caselor domnitoare.

Acesta este în linii foarte generale conținutul articolului critic al acad. A. I. Tiumenev. Partea pozitivă a acestui deosebit de bine documentat articol, constă în demonstrarea faptului de netăgăduit că Grecia a fost populată de triburi grecești încă din helladicul mijlociu (după secolul al XX-lea î.e.n.). Acest adevăr istoric, care a căutat să fie răsturnat de Vladimir Gheorghiev, este confirmat și de săpături arheologice recente publicate de Axel Persson. Cu ocazia acestor săpături s-au descoperit vase cu inscripții grecești anterioare secolului al XII-lea, în straturi datînd din micenianul recent. O altă contribuție prețioasă la discuția problemei adusă de A. I. Tiumenev este și respingerea părerii lui Vladimir Gheorghiev că abia elenii (Dorienii inclusiv) sînt purtătorii stilului geometric în Grecia, precum și ai înmormîntării prin incinerare. Știința arheologică modernă a coborât astăzi considerabil data ivirii stilului geometric. După submicenian (secolul al X-lea î.e.n.) apare protogeometricul, și s-a dovedit că acest stil nu este important — ci poate fi considerat ca o dezvoltare locală. Apariția mormintelor de incinerare nu este de asemenea fix legată de secolele XII—XI î.e.n. În sfîrșit, articolul demonstrează din multiple puncte de vedere că nu se poate admite părerea lui Vladimir Gheorghiev asupra

¹ Cu acest prilej ionienii care ocupau regiunea Ahaiei au fost izgoniți de aheii puși la rîndul lor în mișcare — iar ionienii din regiunea de nord-est a Peloponesului au fost izgoniți de dorienii.

² Herodot, VIII, 73.

¹ Spre mijlocul secolului al XIII-lea î.e.n. Studiul citat din « V.D.I. », p. 65.

² Studiul citat din « V.D.I. », p. 65—66.

neapartenenței ahei'lor la triburile grecești care ar fi năvălit în Grecia *toate odată* abia în secolul al XII-lea! (ca atare epopeea Troiei nici n-ar fi fost inițial compusă în limba greacă).

Pasajele unde articolul sună mai puțin convingător sînt acelea referitoare la migrația doriană în sine. Acad. A. I. Tiumentev, plecînd de la datele textelor, crede că poate dovedi caracterul local al mișcărilor din secolele XII și XI î.e.n. care au provocat colonizarea masivă a întregii coaste asiatice. El se bazează în primul rînd pe Herodot și Tucidide. Dar ce garanție oferă tradiția asupra datării faptelor de care pomeniște? La paginile 25—26 ale articolului, acad. A. I. Tiumentev remarcă, cum s-a arătat mai sus, că problema etnogenezei poporului grec poate fi rezolvată numai în lumina cercetării tuturor izvoarelor. Ultimele săpături arheologice din aria miceniană au dovedit însă că în secolul al XII-lea, cînd s-a produs catastrofa acropolelor miceniene din Pelopones, în cercul civilizației grecești pătrunseseră *elemente străine* de cultura miceniană. Tipurile de arme¹ și podoabele de bronz care apar în nivelul de catastrofă sînt un tip net european, provenite dintr-un cerc de cultură hallstattiană. Prof. V. Gheorghiev, pornind de la aceste date arheologice concrete, trăgea concluzia greșită că aceste elemente străine sînt însăși grecii. Acad. A. I. Tiumentev în schimb, deși recunoaște la rîndul său existența unei migrații al cărei punct de plecare îl vede în regiunea Pindului, restrînge prea mult aria migrației, mîrginind-o la Peninsula Balcanică. Credem de asemenea, că el, plecînd de la datele tradiției, subestimează numărul invadatorilor din secolele XII—XI î.e.n. și importanța migrațiilor, comparativ cu distrugerile reale care au avut loc în micenianul recent.

Așteptăm cu deosebit interes continuarea acestui studiu în care autorul își propune să trateze o altă problemă spinoasă, aceea a ivirii dialectelor grecești.

A. Piatkowski

E. M. ȘTAERMAN: *Problema căderii orînduirii sclavagiste*. «Vestnik Drevnei Istorii», 1953, nr. 2, p. 51—79.

Autoarea pornește de la analiza caracterului proprietății funciare și arată că trecerea spre feudalism a fost dominată de contradicții

puternice și a avut loc într-o perioadă mai îndelungată, cînd s-a dat o luptă între relațiile vechi și cele noi, iar în procesul acesta Răsăritul și Apusul au mers pe căi deosebite. Resturile sclavagiste s-au menținut multă vreme, dar dezvoltarea istorică a fost specifică; adică ea nu are analogii cu sfîrșitul altor orînduiri, în special cu căderea feudalismului. Autoarea crede că esența acestui proces istoric a constatat în antagonismul dintre reprezentanții proprietății mari, adică latifundiarilor cu drepturi exteritoriale, pe de o parte, și reprezentanții proprietății orășenești, pe de altă parte, în sensul că magnații au fost o clasă înaintată care a impus relații mai noi și mai blînde, iar curialii au apărat proprietatea de tip vechi și au căutat să mențină în viață relațiile sclavagiste pe cale de dispariție. Proprietarii mari rurali exploatau munca colonilor, legați de pămînt, iar reprezentanții proprietății orășenești continuau să se folosească de sclavi, după sistemul gospodăriei sclavagiste, numite *villa*. Aceasta din urmă nu mai era viabilă și nu se putea dezvolta decît atunci cînd relațiile comerciale și bănești se găseau la un nivel relativ înalt, dar începînd din a doua jumătate a secolului al doilea nu existau condiții prielnice pentru schimburile de produse pe scară largă, astfel încît sistemul sclavagist a intrat în criză, plantațiile și culturile speciale muncite de sclavi au făcut loc agriculturii mari și colonatului, schimburile comerciale au încetinit și economia naturală s-a rîspîndit din ce în ce mai mult, deoarece latifundiile nu mai erau legate de piață. Vechea gospodărie sclavagistă era o parte a teritoriului orășenesc și nu se putea dezvolta în lărgime, pe cînd domeniul agricol, muncit de coloni, se înfățișa ca un teritoriu independent și avea putința să crească fără încetare. Aceasta a fost situația în apus. În răsărit, proprietatea agricolă a păstrat limite mai modeste, iar comerțul n-a fost lovit atît de greu, încît sclavagismul s-a menținut mai mult timp, cu toate că a început să se descompună mai devreme ca în apus. Criza din secolul al III-lea a distrus grupurile sclavagiste, așa că epoca lui Constantin nu poate fi privită ca o reacțiune sclavagistă, ci a fost de fapt triumful latifundiarilor de tip nou care au sprijinit dictatura împăraților și au folosit ierarhia bisericii creștine spre a-și consolida propria lor stăpînire. Începînd cu secolul al IV-lea nu mai poate fi vorba de formațiune sclavagistă în imperiul roman de apus, ci numai de o perioadă pregătitoare a epocii feudale. Autoarea conchide în felul acesta: «Criza generală a orînduirii sclavagiste începe în a doua jumătate a secolului al II-lea. În secolul al III-lea se dă o luptă între formele vechi și cele noi ale economiei, luptă care se încheie cu victoria celor din urmă. Începînd cu secolul al IV-lea nu se mai poate vorbi

¹ «Griffzungenschwert» și lănci cu lamă specifică. În schimb, în privința ceramicii, micenianul continuă să subsiste încă multă vreme.

de existența formațiunii sclavagiste, de clasele sclavilor și ale sclavagiștilor, ca de clase fundamentale, determinante. Începe o perioadă de tranziție, plină de mișcările revoluționare ale maselor și de lupta cu rămășițele sclavagismului, care frânează dezvoltarea noii orînduirii, și sfîrșește odată cu stabilirea relațiilor feudale timpurii, într-o formă determinată de condițiile istorice concrete pentru fiecare regiune din fostul imperiu roman» (p. 79).

H. Mihăiescu

A. P. KAJDAN: *Despre cîteva probleme controversate în legătură cu stabilirea relațiilor feudale în imperiul roman.* «Vestnik Drevnei Istории», 1953, nr. 3, p. 77—106.

Studiul lui A. P. Kajdan analizează mai întîi un material bogat în sprijinul tezei că uneltele de muncă s-au îmbunătățit în primele șase secole ale erei noastre și ele au contribuit la creșterea productivității muncii. Acest progres al tehnicii agrare a sporit interesul muncitorului pentru muncă sa și a făcut ca producția mică și independentă să devină singura formă avantajoasă a agriculturii. Proprietatea a evoluat, dar nu pretutindeni în același fel; astfel, în Gallia de apus, proprietatea mare s-a extins și mai mult, dar în Grecia și Italia a rămas staționară, iar în Africa s-a micșorat, pe cînd în provinciile dunărene, în Asia Mică și în Syria, a predominat în toate timpurile proprietatea mică și mijlocie. Autorul cercetează un număr însemnat de izvoare istorice și ajunge la concluzia că ele nu dovedesc și nu confirmă acel proces de concentrare «nemaipomenită» a proprietății funciare din ultimul secol al imperiului, despre care vorbesc foarte mulți istorici. Dimpotrivă, el crede că s-a întărit treptat producția mică și independentă, care s-a dezvoltat în sinul celei mari, iar în «procesul de descompunere a proprietății sclavagiste în apus, și a proprietății funciare orașenești în răsărit, s-a consolidat proprietatea producătorului nemijlocit asupra gospodăriei sale personale și prin aceasta s-au creat premisele necesare pentru formarea proprietății feudale. Colonii nu erau încă iobagi, dar erau premergătorii iobagilor medievali» (p. 103).

Latifundiile au atins punctul culminant în secolul întîi al erei noastre, apoi au scăzut treptat și, de la începutul secolului al III-lea înainte, ele s-au micșorat și mai mult. Greutățile dinăuntru, amenințările «barbarilor» dinafară, înrăutățirea mijloacelor de transport pe apă și pe uscat și încetinirea schimburilor comerciale au lovit în proprietatea mare, dar au înlesnit dezvoltarea proprietății mici, încît a apărut o țărănie independentă

care era legată de forma cea mai înaintată a economiei de pe atunci, de producția mică. Această țărănie s-a dovedit o clasă de viitor și a fost apoi într-adevăr, timp de peste o mie de ani, principala forță de muncă și creatoare a bunurilor materiale. Totuși proprietatea mică și independentă nu s-a putut menține multă vreme. În secolul al V-lea și al VI-lea, diferențierea la sate era neînsemnată, iar virfurile se deosebeau prea puțin de țărănimea obișnuită. Din aceste virfuri și din resturile aristocrației senatoriale, unite cu nobilimea barbară, și cu comandanții ei militari s-a înfiripat mai tîrziu clasa feudalilor. Autorul nu se pronunță în ceea ce privește epoca în care s-au format clasele societății feudale și spune că această temă va constitui obiectul unei cercetări speciale.

H. Mihăiescu

M. I. BRAICEVSKI: *Despre «anți» după Pseudo-Mauricius.* «Sovetskaia Etnografiia», 1953, nr. 2, p. 21—36.

În «Strategicon» — operă atribuită de mulți cercetători împăratului bizantin Mauriciu (582—602) — se găsesc știri importante referitoare la anți. Aceste știri însă se deosebesc esențial de alte izvoare (Iordanes, Procopiu din Cesareia, Menandru, Teofilact de Simocatta etc.).

Astfel, din «Strategicon» se vede că anții locuiau la Dunărea de jos, că trăiau încă în orînduirea gentilico-tribală în secolul al VI-lea, că nu cunoșteau puterea politică, nu aveau o armată bine organizată și nu ajunseră la un sclavagism dezvoltat.

În schimb celelalte izvoare bizantine localizează pe anți în jurul Mării Negre și în Crimeia. Din ele rezultă că anții se aflau în pragul civilizației, că aveau o armată puternică și bine organizată, că ei cunoșteau puterea politică și o anumită formă de sclavagism, oarecum dezvoltat.

Arheologul sovietic caută să rezolve aceste contradicții, sprijinindu-se pe date arheologice. El arată că pe baza acestora se poate susține existența a două culturi ante în secolele II-VII: a) o cultură a anților care trecuseră prin faza organizării gentileice și care locuiau în stepele din jurul Mării Negre și în Crimeia; aceasta este cultura de tip Cerneahov, ai cărei purtători sint anții înfățișați de scriitorii bizantini, în afară de Pseudo-Mauricius.

b) A doua cultură este cultura de tip Romen-Borșevo, la a cărei populație se referă Pseudo-Mauricius și care — spune Braicevski — predomină în stînga Niprului, deși autorul operei «Strategicon» o localizează la Dună-

rea de jos. În secolul al VII-lea, când vin bulgarii, aceștia se ciocnesc cu anții la Dunărea de jos (Teofan). Aceasta înseamnă — susține în continuare Braicevski, sprijinit și pe concluziile altor cercetători sovietici, că anții cu cultură Romen-Borșevo s-au deplasat către Dunăre, unde s-au ciocnit cu avarii și bulgarii. Mai departe, autorul subliniază că în prezent este evident că triburile slave din nord, din regiunea păduroasă și de silvostepă din stînga Niprului au participat la mișcarea generală a slavilor spre imperiul bizantin și la procesul de colonizare a ținuturilor din jurul Dunării de jos, ele ajungînd pînă în Balcani.

Studiul de mai sus și știrile transmise de autorul lucrării «Strategicon» dobîndesc o valoare mai mare, în lumina descoperirilor arheologice din ultimii ani făcute în Moldova. Aceste descoperiri au adus o documentare nouă în ceea ce privește prezența culturii Romen-Borșevo, la vest de Prut, de care trebuie să se țină seama în judecarea evenimentelor petrecute la Dunărea de jos în secolele VI-VIII. Ele confirmă și mai mult știrile transmise de Pseudo-Mauricius.

D. Berciu

Problema producției de mărfuri în antichitate, preocupare a cercetătorilor sovietici.

Recentele studii în legătură cu problemele economice ale vechilor orînduirii, publicate în revistele de specialitate din anul 1953 trebuie considerate ca o încercare a lichidării unei mari lipse din istoriografia sovietică, în ceea ce privește lumea veche.

Operele clasice ale marxism-leninismului — Marx, Engels, Lenin, Stalin — au fost punctul de plecare și de reazim al cercetătorilor cu privire la caracterul obiectiv al legilor economice, la rolul activ al raporturilor de producție, la legea concordanței obligatorii dintre relațiile de producție cu caracterul forțelor de producție. Aceste teze au o deosebită importanță pentru istorici, deoarece ele formează bazele metodologice în cercetările lor. Totodată aceste lucrări dau soluții într-o serie întreagă de probleme istorice, dintre care face parte și problema locului pe care l-a ocupat producția de mărfuri în vechile orînduirii.

★

Cercetătorul sovietic I. A. Lentman publică în «Vestnik Drevnei Istorii», nr. 3, din anul 1953, articolul intitulat: «Despre apariția producției de mărfuri în Grecia antică», care pare un răspuns dat editorialului

din același număr, chiar în legătură cu afirmația că: «problema descompunerii obștiilor sătești este strîns legată de problema apariției și dezvoltării producției de mărfuri». El cere să se stabilească în primul rînd condițiile nașterii și dezvoltării producției de mărfuri.

Autorul recunoaște că «studierea specificului producției de mărfuri simple în antichitate este una din cele mai grele și complicate probleme ale istoriei vechi. Greutatea acestei probleme constă în caracterul izvoarelor păstrate». Astfel, el remarcă lipsa de preocupare a autorilor antici în ceea ce privește problemele legate de producție, în afară de Hesiod — «Muncile și zilele» — sau Xenofon — «Gospodăria casei» — care dau o caracterizare mai mult sau mai puțin amănunțită a economiei din acea perioadă.

Materialul epigrafic nu înfățișează nici el întotdeauna un tablou mai precis al producției și cu atît mai puțin ne lămurește în ce măsură aceasta era o producție de mărfuri. Se remarcă faptul că deși materialul arheologic privitor la Grecia veche caracterizează în linii mari structura economică și producția de mărfuri, totuși, datorită «viciilor organice ale arheologiei burgheze, ai căror reprezentanți se ocupau în primul rînd cu căutarea comorilor în loc de studierea monumentelor ce caracterizează economia societăților din epoca respectivă», nici pînă azi nu avem o lucrare care să fi atins sfera de probleme pe care le-a studiat atît de profund cercetătorul sovietic B. A. Ribakov, în lucrarea sa «Meșteșugurile în Rusia veche». Autorul constată că «reflectarea insuficientă a problemelor economice în unele grupe de izvoare păstrate îngreunează mult studierea nu numai a rolului, dar chiar a apariției producției de mărfuri în antichitate; rezolvarea definitivă a acestei probleme complicate este posibilă numai prin folosirea tuturor grupelor de izvoare și a studierii lor complexe».

În continuare autorul prezintă în mod succint, dar partinic, teoriile burgheze și reacționare, care subordonau problema producției de mărfuri problemei comerțului. Astfel, ni se prezintă lipsa unor poziții juste și se scoate în relief concepția reacționară care neagă dezvoltarea progresistă a omenirii și consideră capitalismul ca stadiul superior al dezvoltării istorice. Pentru cercetătorii burghezi, rolul comerțului este dominant și s-a ajuns la afirmația că în mileniul al III-lea î.e.n. existau negustori care trimiteau baloturi cu marcă de fabrică pe ele, de pe insule pe continent. Nici cel puțin această problemă nu au reușit autorii burghezi să o rezolve. «Nivelul dezvoltării comerțului este un criteriu foarte important al existenței producției de mărfuri, dar totuși un criteriu secundar», conchide autorul. Apariția producției de mărfuri este legată într-o anumită măsură de

realizarea unui nivel relativ ridicat de dezvoltare a comerțului. În problema producției de mărfuri trebuie să se țină seamă și de nivelul diviziunii sociale a muncii, de dezvoltarea a forțelor de producție și a relațiilor de producție, pe lângă gradul de dezvoltarea a comerțului. Engels în «Originea familiei, a proprietății private și a statului» și Lenin în «Dezvoltarea capitalismului în Rusia» au rezolvat problema pornind de la acest punct de vedere. Engels caracterizând societatea împărțită în clase, care a apărut în procesul de dezvoltare istorică, o definește ca fiind: «acea treaptă de dezvoltare a societății pe care diviziunea muncii, schimbul dintre indivizi care se naște din această diviziune, și producția de mărfuri, care le înglobează pe amândouă, ajung la deplină dezvoltare»¹. Lenin, în una din primele sale lucrări, «Cu privire la așa-zisa problemă a piețelor», a dat o definiție amănunțită a producției de mărfuri: «prin producția de mărfuri se înțelege acea organizare a economiei sociale în care produsele se fabrică de către diferiți producători separat, fiecare din ei specializându-se în fabricarea unui produs oarecare astfel încât pentru satisfacerea nevoilor sociale este necesară vânzarea-cumpărarea de produse (care devin, în virtutea acestui fapt, mărfuri)»².

Așadar, dezvoltarea producției de mărfuri este determinată de diviziunea socială a muncii, care la rândul ei determină modificări în comerț. Astfel, prima mare diviziune socială a muncii, desprinderea triburilor de păstori de restul populației de agricultori, a creat condițiile necesare schimbului; apariția schimbului a fost una din condițiile dezvoltării producției de mărfuri. Cea de a doua diviziune socială a muncii — desprinderea meșteșugurilor de agricultură — a contribuit la producția în vederea schimbului. Autorul subliniază că nu trebuie să credem că desprinderea meșteșugurilor de agricultură a dus imediat la producția de mărfuri, căci procesul a fost îndelungat. Se disting două etape: una e producția meșteșugărească pe baza comenziilor — și care corespunde aproximativ societății descrise de Homer — și a doua e producția meșteșugărească pentru piață — în care se poate vorbi de o producție de mărfuri. Apariția celei de a treia diviziuni sociale a muncii, apariția unei pătri sociale care nu se mai ocupă cu producția, ci numai cu schimbul produselor, constituie după autor un criteriu istoric, o condiție a existenței producției de

mărfuri. «Numai apariția raporturilor marfă-bani, care are loc concomitent cu nașterea și dezvoltarea inițială a grupului de negustori, poate fi considerată ca un indiciu necesar și suficient al existenței producției de mărfuri». Engels arată că «treapta producției de mărfuri, cu care începe civilizația, se caracterizează din punct de vedere economic: 1 prin introducerea banilor de metal, și totodată a capitalului bănesc, a dobinzii și a cametei; 2) prin apariția negustoriei ca clasă mijlocitoare între producători; 3) prin ivirea proprietății private asupra pământului și a ipotecii și 4) prin apariția muncii sclavagiste ca formă dominantă a producției»¹. Numai prezența acestor elemente poate confirma existența producției de mărfuri.

De aici conchidem că în cadrul orînduirii comunei primitive se poate vorbi despre crearea premiselor pentru apariția producției de mărfuri; iar existența producției de mărfuri este constatată abia în societatea sclavagistă. Dezvoltarea forțelor de producție în cadrul orînduirii comunei primitive a dus la apariția unor noi elemente ale raporturilor de producție de tip sclavagist — apariția proprietății private asupra mijloacelor de producție — asupra sclavilor și pământului — la limitarea, și în unele țări și la eliminarea, proprietății obștești. Autorul subliniază că pentru a defini condițiile și momentul producției de mărfuri în Grecia veche va fi necesar să ne folosim de analiza dezvoltării diviziunii sociale a muncii și de datele privitoare la schimbările survenite în relațiile de producție, va trebui cu alte cuvinte să urmărim apariția și dezvoltarea proprietății private asupra pământului și răspîndirea folosirii muncii sclavagiste pînă în perioada transformării ei în formă dominantă a producției. Este o vizibilă deosebire între evoluția raporturilor de producție sclavagiste din Grecia veche și Roma pe de o parte — unde trecerea de la formele economice ale comunei primitive a putut evolua destul de repede spre forme economice sclavagiste — și pe de altă parte, în Orientul antic unde obștea era un puternic obstacol în calea acestei evoluții.

Autorul, după ce arată lipsa unor informații precise-științifice, caută să folosească bogatul material arheologic aflat cu ocazia cercetărilor privitoare la cultura cretană pentru a analiza premisele apariției producției de mărfuri în Grecia veche. Scoate în evidență apariția roatei olarului (la circa 1600 î.e.n.) și faptul că, cîrînd după aceasta, ceramica ia o dezvoltare însemnată și o rază mare de răspîndire. Totuși nu justifică largă răspîndire numai prin negoț, cum fac cercetătorii burghezi, ci o explică și prin răspîndire

¹ Fr. Engels, Originea familiei, a proprietății private și a statului. Ed. P.M.R., București, 1950, p. 183—184.

² V. I. Lenin, Opere. Ed. P.M.R., București, 1950, vol. I, p. 84—85.

¹ Fr. Engels, op. cit., p. 186.

direa meșteșugarilor sau imitarea culturii respective — cu atât mai mult cu cât nu toate vasele de un anumit tip sînt lucrate la roată.

Pe lângă ceramică e necesar să ne preocupe și prelucrarea metalelor, cu atât mai mult cu cât au fost găsite ateliere în care se confecționau diferite obiecte din bronz și fier. Astfel, se poate presupune o relativă diferențiere a muncii meșteșugarilor, ținînd seamă de reproducerea din perioada miceniană și care corespund cu descrierile homerice ale multor piese de armătură. Monumentele arheologice din perioada miceniană confirmă existența unor meșteșuguri relativ dezvoltate. Din lipsa unor date cu privire la apariția monedei nu se poate afirma existența producției de mărfuri în Grecia în secolele XVI—XIII. Nici chiar pînă în secolul al VIII-lea î.e.n. nu sînt indicii care ar putea confirma producția de mărfuri. Ceramica e mult inferioară celei precedente și încă nu s-a descoperit un centru de tip orășenesc, care să semene întrucîtva cu Mycenae sau Tirynthos. Pe lângă aceasta, și lipsa legăturilor comerciale — dovedită prin lipsa elementelor străine, din afară — precum și a unei diferențieri patrimoniale, dovedesc lipsa producției de mărfuri și chiar un anumit regres. În schimb, abundența obiectelor de fier dovedește începutul separării meșteșugurilor de agricultură.

Pentru secolele IX—VIII î.e.n. autorul recurge la izvoare — epopeile homerice — pe baza cărora, după ce analizează cîtiva termeni, ajunge la concluzia că această perioadă se caracterizează prin diviziunea socială a muncii, care s-a produs prin despărțirea creșterii vitelor de agricultură și a meșteșugurilor de agricultură; totuși, diferențierea meșteșugurilor se găsește încă într-o fază inițială: meșteșugarii lucrează pentru clienți și nu pentru piață. Probabil că în perioada aceea nivelul forțelor de producție nu era suficient de dezvoltat pentru a acoperi producția de mărfuri. Atît datele arheologice, cît și cele literare atestă nivelul scăzut al negoțului din acea epocă, avînd în special caracterul de schimb. În epoca homerică se observă în schimb o creștere a diferențierii social-patrimoniale și sociale; iar păturile care posedau bogății — în special nobilimea — vor deveni în perioada următoare principalii cumpărători ai mărfurilor produse.

De la sfîrșitul secolului al VIII-lea î.e.n. precum, și în secolul al VII-lea î.e.n. se observă un progres în pregătirea condițiilor apariției producției de mărfuri. Fierul elimină bronzul, apar noi unelte de producție — daltă, coasă. Operele lui Hesiod, sau cele atribuite lui, ne dau un aspect destul de viu și general al transformării care a avut loc în societatea greacă din acea vreme. O mare dezvoltare ia în această perioadă navigația și comerțul. Deși pătura socială a negustorilor încă n-a

apărut, totuși are loc o creștere surprinzător de rapidă a schimbului și a negoțului. Dacă în epopeile homerice, fenicienii sînt acei care se ocupă cu negoțul în mod obișnuit, în operele lui Hesiod grecii iau locul fenicienilor în negoț. Începutul marii colonizări din secolele VIII—VI î.e.n. a contribuit într-o mare măsură la dezvoltarea negoțului, deoarece coloniile noi întemeiate, pe lângă caracterul lor agricol, aveau și legături comerciale cu metropola; pe lângă aceasta, virfurile sociale ale triburilor locale erau cumpărătorii permanenți ai mărfurilor grecești. Din operele lui Hesiod reiese apariția proprietății private asupra pămîntului — se fac vânzări-cumpărări de loturi —, apare concentrarea terenurilor în mîinile unor țărani mai bogați, în afara nobilimii.

Totuși marile schimbări sociale și economice din acel timp nu pot fi considerate dovada existenței producției de mărfuri. După părerea autorului, aceasta este abia perioada apariției raporturilor bazate pe producția de mărfuri. Lipsa producției meșteșugărești și a producției de mărfuri, lipsa unei clase a negustorilor, lipsa monedei bătute și a unei piețe permanente, prin urmare lipsa raporturilor marfă-bani, toate acestea nu permit să considerăm secolul al VIII-lea î.e.n. ca fiind perioada apariției producției de mărfuri. Toate aceste premise au fost create abia în secolul al VII-lea, iar în unele locuri abia la începutul secolului al VI-lea î.e.n.

În secolul al VII-lea î.e.n. se constată exportul masiv al ceramicii din Grecia pînă în Etruria. Se perfecționează tehnica prelucrării metalelor, se toarnă statui, se sudează fierul. Se trece la construcția vaselor cu 50 de visle.

Acest avînt al forțelor de producție, însemnat pentru modul de producție sclavagist, trebuie să ducă în mod inevitabil la dezvoltarea continuă a meșteșugurilor și la diferențierea lor, fapt care influența în cea mai mare măsură dezvoltarea producției de mărfuri.

Pe baza dezvoltării producției meșteșugărești are loc dezvoltarea negoțului. Dacă în secolul al VIII-lea î.e.n. colonizarea avea de obicei un caracter agricol, în secolul al VII-lea î.e.n. se constată întemeierea unor colonii care se ocupau cu negoțul. Răspîndirea monedei bătute constituie un factor important și tot odată un indice al dezvoltării rapide a raporturilor marfă-bani.

« Așadar numai în secolul al VII-lea î.e.n., ca rezultat al dezvoltării îndelungate a polisurilor înaintate ale Greciei, dezvoltare care a trecut prin mai multe etape, au fost realizate cele patru elemente pe care Engels le consideră caracteristice pentru producția de mărfuri. Tocmai în acest timp 1. — se răspîndesc banii metalici și ia naștere capitalul bănesc, 2. — apare clasa de intermediari-negus-

tori, 3. — s-a dezvoltat proprietatea privată asupra pământului și 4. — munca sclavilor se transformă în formă dominantă a producției».

Desigur că producția de mărfuri a apărut mai devreme în centrele mai dezvoltate ale Ioniei sau la Corint, iar în unele regiuni înapoiate a apărut mai târziu. Îngrămădirea locuitorilor și a meșteșugarilor la oraș, înrăutățirea stării maselor largi ale țărănimii, făceau ca legăturile lor cu piața să se strângă, atrăgându-i în cercul raporturilor marfă-bani. Influența complexă a tuturor acestor factori a determinat dezvoltarea rapidă a producției simple de mărfuri în perioada următoare.

Autorul conchide că numai studierea temeinică a istoriei din perioada timpurie a fiecărei polis, poate preciza perioada apariției producției de mărfuri și a formei acestei producții, specifică pentru modul de producție sclavagist.

★

Cu toate că e publicat în fruntea revistei «Vestnik Drevnei Istorii», nr. 3, din anul 1953, editorialul «Despre economia naturală și producția de mărfuri în societatea sclavagistă», din punctul de vedere al epocii la care se referă, trebuie studiat totuși, în continuarea articolului lui Lențman.

Se scoate în relief faptul că problema caracterului producției de mărfuri în antichitate a fost denaturată de istoriografia burgheză, fapt pentru care și unii cercetători sovietici au tratat-o uneori în mod greșit. După ce dă exemplul din «Istoria Greciei antice» a lui V.S. Sergheev, unde diferența dintre sistemul sclavagist și cel capitalist s-ar reduce la predominarea în cadrul celui dintâi a elementelor economiei naturale, după ce arată cum în «Elenismul și rolul său istoric» al lui A.B. Ranovici, războaiele din perioada elenistică au fost considerate războaie comerciale, se remarcă lipsa unei formulări teoretice a problemei privitoare la rolul producției de mărfuri în antichitate; pentru aceasta se recomandă studierea tezelor principale ale economiei politice marxist-leniniste, în vederea aplicării lor creatoare la istoria lumii vechi.

Luînd ca bază de plecare criteriul lui K. Marx, prin care caracteristica principală a economiei capitaliste o constituie faptul că forța de muncă servește drept marfă — deci determinarea sistemului economic făcîndu-se după forma exploatarei, iar nu după forma schimbului — se recomandă ca același criteriu să fie aplicat și la definirea economiei sclavagiste — unde sclavul este și proprietate-și marfă — și unde forța de muncă nu poate fi marfă.

«Economia antică n-a fost o economie capitalistă, pentru că în ea munca n-a fost marfă, pentru că exploatarea sclavagistă era bazată pe proprietatea sclavagistă și pe constrîngerea extraeconomică decurgînd din aceasta, pe însușirea naturală a forței de muncă».

Atît în secolele V—IV î.e.n. la Atena, cît și în secolele II î.e.n. — II e.n. în orașele din statul roman, economia naturală era bazată pe sclavie.

Dezvoltarea producției de mărfuri în orînduirea sclavagistă se bazează pe proprietatea privată a mijloacelor de producție și a muncii sclavilor, care făcea necesară apariția schimbului și a banului.

În secolul I e.n. se cunoaște o mare dezvoltare a producției simple de mărfuri în regiunile Italiei. Printre centrele importante meșteșugărești trebuie să amintim: Pompei, Capua, Tarent, Arretium, Parma, Mediolanum, Patavium, Aquileia, Mutina. În unele cazuri diviziunea muncii se exprimă prin confecționarea pieselor în ateliere și orașe diferite.

Din cauza concurenței atelierelor din provincie și mai ales a crizei sistemului sclavagist, producția meșteșugărească a Italiei începe să decadă în secolul al II-lea e.n. Se dezvoltă noi centre meșteșugărești în Gallia, pe Rin, la Colonia.

Din literatura timpului, în special la Cato, în «*De agricultura*», se poate constata pe lîngă dezvoltarea largă a producției simple de mărfuri și existența permanentă a unei economii închise, în care majoritatea mare a produselor sînt pentru consumul propriu și nu devin marfă. «O serie de sfaturi și rețete din opera lui Cato presupun o economie care se deservește singură».

Editorialul, în continuare, constată două definiții ale economiei naturale: 1. — o economie în care forța de muncă nu este marfă și care se bazează pe constrîngerea extra-economică a producătorului direct și 2. — o economie închisă, care își satisface prin mijloacele proprii toate sau aproape toate nevoile, fără a recurge sau recurgînd foarte puțin la schimb. Dar precizează că ambele definiții sînt într-o legătură indisolubilă.

Producția simplă de mărfuri, avînd un caracter natural, nu poate sfărîma cadrul sistemului sclavagist și cu atît mai puțin nu putea duce la capitalism. «Însuși modul de producție sclavagist constituie o barieră în calea trecerii orînduirii sclavagiste la un sistem social superior... Producția de mărfuri putea juca în economia sclavagistă rolul său numai pînă la un anumit punct, limitată fiind de începerea crizei sistemului sclavagist».

Spre sfîrșitul perioadei republicane și începutul imperiului la Romă, se constată o creștere culminantă cantitativă, care trece

în schimbări calitative, dar din secolul al III-lea e.n. societatea sclavagistă intră într-o criză care a cuprins toate laturile acestui sistem. Producția de mărfuri decade, iar societatea sclavagistă se descompune încet, în mici unități economice închise. Decăderea producției de mărfuri nu exprimă reducerea forțelor de producție, deoarece pînă în secolele V—VII producția de mărfuri se sprijinea pe un nivel mai ridicat al forțelor de producție, dar reflectă contradicțiile dintre forțele de producție și relațiile de producție.

În încheiere, editorialul atrage atenția asupra încă a unei serii de probleme insuficient cercetate, cum sînt: căile specifice de dezvoltare a producției de mărfuri în țările orientului antic și ale lumii antice, rolul producătorilor liberi, influența dezvoltării relațiilor marfă-bani asupra soartei istorice a diferitelor clase și grupări sociale, influența reciprocă a producției de mărfuri a micilor producători liberi și a gospodăriilor sclavagiste la timpul și în condițiile apariției producției de mărfuri, consecințele politice ale trecerii de la sistemul sclavagist — avînd ca scop producerea unor

valori de consum — la sistemul sclavagist îndreptat spre producerea valorilor de schimb.

★

Articolele prezentate sînt numai două din cele în care se reflectă preocuparea cercetătorilor sovietici de a pune și a căuta să rezolve unele dintre problemele importante ale istoriei vechi.

Autorii articolelor de care ne-am ocupat au pus problema apariției producției de mărfuri ca una din problemele ce trebuie rezolvate înaintea altora, pentru ca după aceea să se poată cerceta stadiul de dezvoltare maximă a economiei sclavagiste. Problema apariției primelor elemente ale economiei feudale este o preocupare a altor cercetători, care de asemenea și-au expus concluziile studiilor lor.

Urmînd exemplul cercetătorilor sovietici, e necesar ca și cercetătorii din țara noastră să abordeze aceste probleme și să încerce discutarea lor, în vederea soluționării atît a problemei producției de mărfuri în sclavagism, cît mai ales a apariției producției de mărfuri pe teritoriul Daciei.

Expectatus Bujor